

Деякі особливості представництва адвокатом інтересів потерпілого у справах про ДТП, ускладнених зникненням підозрюваного з місця події

Ключові слова:

дорожньо-транспортна пригода;
досудове розслідування;
представник інтересів потерпілого.

О. С. Ховпун,
аспірант Академії
адвокатури України

Серед інших справ про дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) вагоме місце належить такій складній категорії справ, як ДТП, які ускладнені зникненням їх винуватців з місця події.

До питань методики розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів зверталися в своїх дослідженнях багато науковців: М. Г. Богатирьов, В. І. Жульов, Б. Л. Зотов, М. П. Зуєв, В. А. Мисливий, С. Г. Новіков, В. К. Стринжа та ін. Останніми роками в Україні захищені кандидатські дисертації П. П. Луцюка [5], М. П. Климчука [3], П. С. Луцюка [6], де розглянуті деякі особливості розслідування злочинів зазначеної категорії. Але наведені розробки переважно присвячені загальним питанням розслідування ДТП, і в них спеціально не розглядалися особливості розслідування справ про порушення правил безпеки дорожнього руху, які ускладнені зникненням підозрюваного з місця події.

За сучасних умов дізнавачі та слідчі органів внутрішніх справ мають досить велике навантаження, а тому часто активним розслідуванням справ цієї категорії є лише під час розслідування «за гарячими слідами», а в подальшому, оскільки вчинений злочин не є очевидним, а підозрюваний відразу не встановлений, розслідування відбувається вкрай повільно або фактично призупиняється: слідство перебуває в режимі пасивного очікування, яке пов'язано переважно з надією (часто марною) на випадкове знайдення особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Про це може свідчити, зокрема, такий промовистий факт: наразі більше 10 тисяч водіїв, дії яких призвели до загибелі людей на автодорогах, втекли з місця дорожньо-транспортної події і не були знайдені [7, 14].

Треба зауважити, що зникнення підозрюваного з місця ДТП частіше за все відбувається за умов відсутності свідків, особливо коли ДТП стається в нічний час, в малонаселених пунктах, на дорогах з малоінтенсивним рухом автотранспорту, в сільській місцевості та ін. Саме ці обставини інколи провокують водія – учасника події на залишення місця ДТП (мотивацією таких дій зазначених осіб може виступати також їх побоювання відповідальності у зв'язку із керуванням транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння). Зазначені фактори, безперечно, суттєво ускладнюють розслідування.

В таких ситуаціях неабиякого значення набуває діяльність адвоката – представника інтересів потерпілого. При цьому треба зауважити, що закріплений у ст. 16 КПК України принцип рівності сторін зобов'язує суд забезпечити всім учасникам процесу рівні можливості щодо надання на дослідження доказів, заявлення клопотань та здійснення інших процесуальних прав [9]. Але на досудовому слідстві цей принцип фак-

тично не працює. Тобто чинне кримінально-процесуальне законодавство України повною мірою може задіяти зазначений принцип лише під час розгляду справи в суді, де реалізується дійсне, а не деклароване здійснення вирішення функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи.

Частина 3 ст. 49 КПК України передбачає, що потерпілий та його представник мають право подавати докази. Тобто потерпілий може надавати слідчому, дізнавачеві та суду інформацію про відомі йому обставини злочину, а також предмети і документи, якщо вони мають стосунок до справи (але доказами вони, як відомо, можуть стати лише у разі їх належного процесуального оформлення).

В сучасний науковий лексикон зараз вже увійшов термін «адвокатське розслідування», під яким мається на увазі система кримінально-процесуальних та інших правових норм, що регулюють і дозволяють діяльність захисника-адвоката у кримінальній справі, спрямовану на збирання, закріплення (фіксацію), перевірку та оцінку зібраних ним доказів, з метою активного виконання функцій захисту [8, 480–481].

Чи можлива така діяльність з боку адвоката – представника інтересів потерпілого?

Не є таємницею, що потерпілий фактично перебуває в повній залежності від обвинувачення. Це характеризує його стан першочергово під час розгляду справи у суді, але якихось суттєвих розходжень з саме таким станом він не має і на досудовому слідстві, хоча статус слідчого формально має суттєву різницю зі статусом прокурора (слідчий не є стороною обвинувачення!), але фактично ми частіше за все зустрічаємо позицію слідчого, яка аналогічна позиції прокурора (вітчизняне досудове слідство традиційно здійснюється з обвинувальним ухилом). Свого часу О. М. Ларін справедливо зауважив: «...якщо слідчий здійснює захист, то виникає питання, від кого він захищає обвинуваченого. Відповідь же, що слідчий захищає від слідчого, від обвинувачення, ним же сформульованого, навряд чи кого задовольнить...» [4, 162].

Таким чином, виходячи з формальних ознак, слідчий, не будучи стороною, не може представляти інтереси потерпілого, який, якщо слідчий (дізнавач) дозволяє собі неповноту під час збирання доказів або фактично ухиляється від розслідування справи – отримує можливість самостійно або через свого представника реалізувати свої права, в тому числі – подавати докази. Ми не можемо називати таку діяльність адвоката – представника інтересів потерпілого «адвокатським розслідуванням». Як на нашу думку, більш вірним було б назвати цю діяльність «паралельним адвокатським розслідуванням» або допоміжним (хоча Є. Ф. Балтошев під цим терміном передбачав те,

що ми визначали як «адвокатське розслідування» [2, 17]).

Тому діяльність представника потерпілого у справах зазначеної категорії повинна бути пов'язана не тільки з активним впливом на дізнання або досудове слідство з метою його активізації (шляхом, наприклад, заявлення відповідних клопотань, в тому числі про заміну слідчого), але й з його безпосередніми діями, спрямованими на: (1) пошук свідків-очевидців (це може бути організація за ініціативою адвоката повідомлень населення про ДТП через ЗМІ з метою встановлення очевидців подій, які є предметом розслідування; опитування громадян адвокатом з цією ж метою та ін.); (2) використання спеціальних знань (залучення спеціалістів з метою одержання висновків фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань); (3) проведення інших дій (наприклад, звернення до керівників автотранспортних підприємств з метою виявлення за участю працівників підприємства транспортного засобу – учасника ДТП¹ або отримання такої інформації від працівників автостоянок, СТО та ін.). До цих заходів можна віднести проведення адвокатом дій, спрямованих на отримання даних щодо ремонту автомобин, який міг мати місце з метою приховування факту участі автомобіля у ДТП (заміна деталей автомашини, її фарбування та ін.)

Звичайно у справах зазначеної категорії допиту (слідчим або дізнавачем) підлягають: потерпілі, які залишилися на місці події, та свідки. Своєю чергою, останніх можна поділити на три умовні групи: перша – очевидці дорожньо-транспортної події (продавці кіосків, перехожі, мешканці будинків, які розташовані поряд із місцем ДТП, водії автотранспортних засобів, які перебували на місці події, та ін.); друга – свідки, які бачили автомашину підозрюваного під час залишення місця ДТП (за відповідним маршрутом), та третя – це особи, які мали якесь відношення до автомашини, що зникла (в тому числі її власники, працівники автостоянок та ін.), або брали участь в її ремонті.

Для пошуку свідків адвокат за маршрутом руху автомашини та на місці події проводить опитування осіб, які могли знаходитись там під час ДТП або за маршрутом її руху, коли автомашини залишила місце події, та володіють відповідною інформацією (раніше не встановленою слідством і не допитані). За результатами спілкування із зазначеними особами він може надати дані про них слідчому з метою їх подальшого допиту щодо відомих їм обставин подій, які є предметом розслідування.

Орієнтовне коло питань, які потрібно першочергово з'ясувати під час опитування (допиту)

¹ За нашими опитуваннями адвокатів, які спеціалізуються на представництві інтересів потерпілих у справах про ДТП – це найбільш поширений спосіб, який активно застосовувався ще за часів СРСР.

таких осіб:

- дані про марку, модель, колір автомашини та її особливі прикмети, про державні номерні знаки, особливості пошкоджень, а також щодо напрямку руху автомашини;
- кількість осіб у салоні, хто саме знаходився за кермом автомашини та прикмети цієї особи.

Саме ці питання віддзеркалюють ті основні завдання, які постають перед слідством на початковому етапі розслідування справи, зокрема: встановлення автомашини, яка є учасником пригоди, та хто саме керував машиною під час ДТП.

Питання про те, хто саме знаходився за кермом автомашини у справах, де автомашини та учасники ДТП залишаються на місці пригоди, через свою очевидність, звичайно, не виникають. Але у разі зникнення підозрюваної особи з місця ДТП досить часто після знайдення автомашини виникає ситуація, коли її власник повідомляє про угон автомашини і про своє алібі. В процесі перевірки алібі здійснюються допити свідків, впізнання та інші слідчі дії з метою або спростування, або підтвердження версії підозрюваної особи про непричетність до події. Перевіряється, зокрема, чи мало місце повідомлення про угон та коли саме були повідомлені про це правоохоронні органи. Тоді ж шляхом судово-медичного освідчення (або дослідження відповідної медичної документації) може бути підтверджено, що тілесні ушкодження на тілі підозрюваного утворилися в результаті удару особи, яка в цей час знаходилась за кермом (наприклад, специфічний забій грудної клітини в результаті удару о рульове колесо та ін.).

Якщо йдеться про населені пункти за маршрутом руху автомашини, яка залишила місце події, адвокат може скласти схему, де зазначає виявлені камери зовнішнього спостереження, де могла бути зафіксована інформація про подію, яка розслідується (зокрема, щодо автомашини підозрюваної особи). В подальшому, на підставі адвокатського запиту до відповідних, переважно комерційних структур, він може отримати інформацію про зміст записів, де зафіксовані події у визначений проміжок часу (до або після ДТП).

Чинний КПК України (п. 13 ч. 2 ст. 48) передбачає отримання на замовлення адвоката-захисника висновку фахівця з питань, що вимагають спеціальних знань, але в кодексі немає відповідного процесуального інструментарія. В такому самому стані перебуває й адвокат – представник інтересів потерпілого, якому закон надає право «подавати докази» (ч. 3 ст. 49 КПК).

На нашу думку, адвокат – представник інтересів потерпілого звертається до спеціаліста з метою отримання перш за все орієнтуючої інфор-

мації, яка допоможе знайти автомобіль та водія, який залишив місце події. Це вирішення проміжного завдання, яке постає перед слідством, а у подальшому, при розслідуванні справи – досудове слідство призначає судові експертизи, в тому числі і для отримання відповідей на ідентифікаційні питання. Після отримання інформації від спеціаліста (висновку або довідки фахівця) і отримання на підставі інших даних, наприклад, про автомашину, яка могла бути учасником ДТП – звертається з відповідним клопотанням до слідчого, вимагаючи проведення відповідного комплексу слідчих дій (тобто обшуку, допитів, призначення судових експертиз та ін.).

Метою звернення адвоката до спеціаліста (швидше за все – автотехніка) є, першою чергою, отримання інформації про автомашину, яка зникла з місця ДТП. Для цього адвокат надає спеціалістові відому йому інформацію про подію: фотокартки, відеозаписи, схеми ДТП, свідчення (пояснення) очевидців. На підставі цієї вихідної інформації спеціаліст може надати орієнтовну інформацію: про модель, марку автомашини, її колір; про наявність пошкоджень на її корпусі, характерних для ДТП, спричинених за обставин, які зафіксовані під час розслідування, та про обсяги ремонту, якому підлягає машина (чи можливий ремонт на СТО і чи залишаться після цього сліди ДТП на корпусі та ін.).

Орієнтуючу інформацію про автомашину, яка могла бути учасником події, представник інтересів потерпілого може отримати і від судового лікаря (судово-медичного експерта): на підставі дослідження тілесних ушкоджень на тілі потерпілого (зокрема, наявність так званого бамперперелому та його особливості).

Так, під час огляду трупа, знайденого на дорозі на території одного з сільських районів Львівської області, у постраждалого виявлена травма голови. Дослідження капелюха цієї людини виявило на ньому фрагменти часток деревини зі слідами фарби. Це дало підстави для висунення версії про смерть потерпілого в результаті ДТП за участю вантажного автомобіля, обладнаного кузовом з дерев'яними бортами. Оскільки ДТП сталася на шляху з малоінтенсивним рухом автотранспорту, ретельній перевірці були піддані всі вантажні автомобілі з дерев'яними кузовами, які зареєстровані в населених пунктах поряд із місцем події. В результаті огляду на одній з вантажівок на дерев'яному кузові на висоті, яка відповідала зросту постраждалої особи, було виявлено пошкодження, які утворилися в результаті контакту з капелюхом потерпілого¹.

Фахівець–хімік на підставі досліджень слідів,

¹ Приклад з особистої експертної практики наведений завідуючим сектором лабораторії автотехнічних досліджень Київського НДІСЕ Ярославом Ю. Ю.

які утворилися в результаті контакту одягу потерпілого з автомашиною, може надати інформацію про фарбу, якою пофарбовано автомашину (в тому числі сліди неодноразового нанесення кількох нашарувань), що також може бути суттєвою обставиною, за допомогою якої можна знайти автомашину та особу, підозрювану у вчиненні ДТП.

У разі встановлення автомашини, яка була учасником ДТП, або коли є підозра про причетність її до зазначених подій, огляд її здійснює слідчий (дізнавач). Під час огляду встановлюється наявність пошкоджень, які могли бути наслідком участі автомобіля у ДТП, та можуть бути виявлені сліди, які свідчать про факт знаходження конкретної особи за її кермом (шляхом, наприклад, знайдення відбитків пальців рук).

Разом з тим, стосовно використання адвокатом – представником інтересів потерпілого спеціальних знань можна погодитись з думкою М. О. та О. Я. Баєвих про те, що за сучасних умов отримання адвокатом висновку спеціаліста є єдиним випадком, коли адвокат «збирає докази», але при цьому «даже это доказательство может быть введено в материалы уголовного дела лишь после удовлетворения о том ходатайства защитника лицом, осуществляющим по нему производство» [1, 219]. Тобто після представлення слідству інформації, отриманої адвокатом від фахівця – слідчий призначає відповідну судову експертизу.

Правовий статус потерпілого та його представника, у відповідності з положеннями чинного кримінально-процесуального законодавства України, зокрема, щодо прав потерпілого при

значенні експертиз, безумовно, є неспіввимірним з правами обвинуваченого (підозрюваного). Він, зокрема, може просити про винесення на експертизу додаткових питань; про призначення експерта з числа вказаних ним осіб та ін. (ст. 197 КПК). Таких прав потерпілий на досудовому слідстві не має. Відсутність інформації про призначені експертизи, про питання, які поставлені перед експертом; про експерта, який проводить експертизу; несвоєчасне отримання даних про результати експертизи – все це суттєво обмежує права потерпілого, і саме собою виникає цілком обґрунтоване питання: чому в суді при призначенні і проведенні експертизи суд з'ясовує думку потерпілого та його представника, а на досудовому слідстві – ні? Для усунення цього становища, на наш погляд, треба внести відповідні зміни до чинного КПК України, які б передбачали, що з постановою про призначення експертизи повинні бути ознайомлені потерпілий та його представник (зі складанням відповідного протоколу про ознайомлення), а також передбачити можливість отримання копії цієї постанови, а також ознайомлення з висновками експертизи.

Саме ці дії під час проведення такого «паралельного» або допоміжного розслідування, проведеного адвокатом – представником інтересів потерпілого надають доказову інформацію досудовому слідству та сприяють встановленню осіб, причетних до події, яка розслідується, а, отже, мають в якості кінцевої мети всебічне і повне розслідування справи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Баєв М. О.* Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика: Науч. – практ. пособие / М. О. Баєв, О. Я. Баєв. – М.: Экзамен, 2005. – 320 с.
2. *Балтошев Е. Ф.* К вопросу о состязательности в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Е. Ф. Балтошев // Российский суд. – 2001. – № 10. – С. 17-19.
3. *Климчук М. П.* Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. П. Климчук. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. – 20 с.
4. *Ларин А. М.* Уголовный процесс России: Лекции-очерки / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий / Под ред. проф. В. М. Савицкого. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 324 с.
5. *Луцок П. П.* Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів. – Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. П. Луцок. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. – 16 с.
6. *Луцок П. С.* Особливості процесуального доказування в ході дослідження дорожньо-транспортних пригод, вчинених в несприятливих умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. С. Луцок – К.: Академія адвокатури України, 2009. – 20 с.
7. *Маляренко В.* До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Т. Маляренко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 11-23.
8. *Попелюшко В. О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія / В. О. Попелюшко – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 634 с.
9. *Постанова № 9* Пленуму Верховного суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01 листопада 1996 р. / Постанови Пленуму Верховного суду України у кримінальних справах (1973–2004 рр.). – К.: Ін Юре, 2004. – 335 с.